

СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ КОМПОНЕНТИ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У науково-педагогічних дослідженнях нагромаджено значний досвід наукового пояснення феномену “педагогічна культура майбутнього вчителя” (М. Васильєва, Т. Володько, Н. Воробйов, О. Гармаш, В. Гриньова, Т. Іванова, Н. Крилова, І. Никифорова, С. Операйло, В. Суханцева, Я. Черньонков, П. Щербань та ін.), учителів, педагогів, освітян (О. Бондаревська, М. Букач, І. Відт, Б. Дьяченко, С. Єлканов, І. Зязюн, Н. Ліфінцева, В. Луговий, Г. Різз, О. Рудницька, М. Скрипник, В. Сластьонін, В. Шейко та ін.); висвітлено різні аспекти професійної діяльності викладача вищого навчального закладу та з’ясовано шляхи формування його педагогічної культури (А. Барабанщиков, С. Вітвицька, О. Гура, І. Ісаєв, А. Коржуєв, С. Муцинов, С. Одарюк, В. Попков, В. Сластьонін та ін.). Проте, незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості наукових праць, присвячених проблемі формування педагогічної культури, змістовна характеристика педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи потребує виявлення двох її аспектів – структурного й функціонального.

Метою статті є висвітлення структурних та функціональних компонентів педагогічної культури майбутніх викладачів вищої школи.

Враховуючи вимоги до змісту та характеру професійної діяльності викладача вищого навчального закладу, а також наукові підходи А. Барабанщикова, В. Гриньової, І. Ісаєва до визначення структури й функцій педагогічної культури, виокремлено такі головні компоненти педагогічної культури викладача: педагогічні цінності, домінуючі професійні мотиви, професійні знання, професійно значущі якості, педагогічна майстерність і професійні вміння.

1. Провідним структурним компонентом педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи є педагогічні цінності. Оволодіваючи педагогічними цінностями, майбутній викладач розвиває й удосконалює свою педагогічну діяльність, стає майстром своєї справи. Крім того, формується його ставлення до навколишньої дійсності в цілому та цінностей зокрема. До педагогічних цінностей майбутнього викладача вищої школи зараховуємо: духовні, моральні, інформаційні, прогностичні, діагностичні, аналітико-оцінні, науково-дослідницькі, національно-гуманістичні.

2. Оптимальність формування педагогічної культури забезпечується домінуючими професійними мотивами як повністю або частково усвідомленими внутрішніми імпульсами, що спонукають майбутнього викладача до активної професійної діяльності й уважного ставлення до своїх професійних обов’язків. Складниками домінуючих професійних мотивів є рефлексія, самовизначення й самореалізація.

3. Важливим компонентом структурно-функціональної моделі педагогічної культури майбутнього викладача вищого навчального закладу є професійні знання, які передусім є необхідними в педагогічній діяльності: методологічні, загальнотеоретичні, методичні, психологічні, організаційно-педагогічні, нормативно-законодавчі.

Учені визначають п'ять видів професійних знань: 1) методологічні (знання загальних принципів вивчення педагогічних явищ та закономірностей); 2) загальнотеоретичні (знання цілей, змісту, форм і методів педагогічної діяльності; високі професійні знання з предмета, що викладається; знання історії, мови, культури та традицій рідного народу); 3) методичні (знання основ методики навчання й виховання; практичне володіння методиками навчально-виховного впливу); 4) організаційно-педагогічні (знання способів і прийомів навчання та виховання); 5) нормативно-законодавчі (знання нормативно-законодавчих актів) [1].

Проте, на нашу думку, необхідними для викладача вищої школи є також психологічні знання – знання основних теорій, законів, понять загальної, вікової та педагогічної психології, психологічних особливостей студентів різного віку, механізмів і сутності мислення, основ засвоєння знань, уяви, здібностей тощо, психології виховання та знання методик вивчення особистості.

Отже, щоб сформувати таку систему знань, необхідно пов'язати між собою опорні знання з різних предметів педагогічного, психологічного і спеціального циклів таким чином, щоб на їх основі сформувати педагогічну культуру майбутніх викладачів ВНЗ.

4. Необхідним структурним компонентом педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи є професійно значущі якості майбутнього викладача вищого навчального закладу, без яких неможливий успішний розвиток педагогічної культури, а саме: креативне мислення, комунікативні якості, експресивні якості, організаційні якості, особистісно-педагогічна саморегуляція.

5. Структурним компонентом педагогічної культури викладача вищої школи є його педагогічна майстерність.

Педагогічна майстерність визначається на основі особистісно-діяльнісного підходу й тлумачиться як комплекс якостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності. До таких якостей належать: гуманістична спрямованість діяльності; професійна компетентність; педагогічні здібності; педагогічна техніка [4, с. 31].

6. Наступним структурним компонентом педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи є педагогічні вміння: інформаційні вміння, вміння діагностувати результати свого впливу на студентів, дидактичні вміння, комунікативні вміння, вміння поводитись відповідно до соціальних і етичних норм, вміння проводити самодіагностику та самокорекцію, визначати оптимальні шляхи фізичного й особистісного самовдосконалення.

Отже, структурні компоненти будь-якої системи (у цьому разі педагогічної), існують як відносно самостійні системи, тобто мають власну структуру, логіку, сукупність елементів і внутрішню організацію.

Теоретичні положення та концептуальні засади формування педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи дали змогу виділити *функціональні* компоненти, які органічно пов'язані зі структурними компонентами, що, за нашим припущенням, забезпечить цілісність процесу формування педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи.

У своєму дослідженні ми орієнтувалися на функціональні компоненти педагогічної культури, які науково обґрунтовані І. Ісаєвим [2]. Доповнивши та скорегувавши їх, виділяємо дев'ять функцій педагогічної культури майбутнього викладача ВНЗ: гносеологічну, гуманістичну, дидактично-професійну, виховну, комунікативну, нормативну, інформаційну, творчу і захисну.

У цілому визначення функціональних компонентів педагогічної культури вказує на багатоаспектність її змісту та необхідність пошуку різних форм і підходів до її формування. Тому визначені функції слід розглядати як один із шляхів цілеспрямованого формування педагогічної культури.

Необхідно підкреслити, що кожна з визначених функцій зумовлює вплив на формування окремих видів педагогічної культури, які варто розглядати як певні підсистеми, що також мають власні компоненти й елементи. Втім, кожна з них включає в себе і систему знань, і систему цінностей, а також способи діяльності щодо практичного формування педагогічної культури.

Гносеологічна функція забезпечує цілісність уявлень про педагогічну діяльність, про реальні шляхи її пізнання та засвоєння. Гносеологічна функція педагогічної культури виявляється в цілеспрямованому дослідженні, відборі та систематизації наукових знань про суб'єкти й об'єкти освітнього процесу. Це особливо актуально тепер, коли активно розширюються й інтенсивно оновлюються педагогічні знання, змінюється парадигма навчання та виховання студентів, ведуться пошуки нових альтернативних систем професійної підготовки. Гносеологічна функція спрямована на вивчення й усвідомлення майбутнім викладачем самого себе, своїх індивідуально-психологічних особливостей, рівня свого професіоналізму. Вона реалізується в процесі діяльності при оволодінні системою знань, умінь, властивостей, ціннісних ставлень.

Гносеологічна функція зумовлює необхідність оволодіти методологічною, дослідницькою культурою та культурою мислення [2].

Гуманістична функція педагогічної культури майбутнього викладача ВНЗ утверджує в навчально-виховному процесі загальнолюдські цінності, створює умови для розвитку здібностей і талантів людини, слугує зміцненню співробітництва, рівності, справедливості, гуманності в спільній діяльності [2, с. 108]. На сьогодні у планах ВНЗ збільшується частка гуманітарних дисциплін, завдяки чому змінюється взаємодія гуманітарних і спеціальних дисциплін, актуалізуються в загальних дисциплінах культурно-моральні та загальнолюдські цінності. Реалізація завдань гуманізації навчання передбачає таку організацію навчально-виховного процесу, за якої головною дійовою особою на занятті є не викладач, який передає (транслює) знання, а студент, поставлений ним в умови зацікавленого набуття

цих знань. За таких умов навчальний матеріал виступає передусім засобом пробудження й розвитку пізнавальної активності студентів, розвитку їхнього мислення, засобом виховання в них кращих людських якостей (допитливості, розуміння важливості творчої праці, громадянської активності, почуття власної гідності, чесності, порядності, безкомпромісності й мужності у відстоюванні істини, сприйнятливості до наукової аргументації тощо). Суть гуманітаризації – в її впливі на конкретне формування в магістрантів професійно-морального ставлення до дійсності, тобто таких якостей, як інтелігентність, служіння істині, самостійність суджень, відповідальність й ініціатива, наполегливість у досягненні мети.

Процес навчання майбутніх викладачів буде здійснюватись на гуманній основі, якщо в системі професійно-педагогічної підготовки магістрантів дотримуватися таких засад: надання магістрантові в навчанні більшого простору для самоактуалізації, саморозвитку; формування та розвиток педагогічної культури особистості, яка сприяє гуманізації відносин; створення та впровадження сучасних гуманістичних технологій освіти; функціональна повнота змісту педагогічної освіти, що забезпечує єдність духовного, морального, професійного становлення майбутнього викладача вищої школи.

Гуманістична функція педагогічної культури сприяє розвитку таких її складників, як моральна культура, гуманітарна культура та духовна культура особистості.

Дидактично-професійна функція педагогічної культури дає змогу майбутнім викладачам швидше оволодіти професією: засвоїти систему знань, умінь і навичок, набути певного досвіду методики викладання предметів, проведення дослідної роботи. Дидактично-професійна функція виявляється й у плануванні навчально-виховного процесу, реалізації плану й мети, самоаналізі та коригуванні своєї діяльності, формуванні професійних мотивів.

Ця функція пов'язана з формуванням дидактичної, методичної й дослідницької культури.

Комунікативна функція педагогічної культури сприяє обміну інформацією, встановленню зворотного зв'язку, адже педагогічний процес неможливий без спілкування. Активність спілкування зумовлюється інтелектуальними, віковими, психологічними особливостями комунікантів, а також рівнем сформованості комунікативної культури й культури мовлення.

Виховна функція, насамперед, пов'язана з виховною діяльністю майбутнього викладача ВНЗ. Саме він і прямо, і опосередковано впливає на становлення особистості, пронизує всі структури цілісного педагогічного процесу, забезпечує його орієнтацію на гуманітарно-особистісний розвиток студентів.

Науковці доводять, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом, характером. Виховним ідеалом у вищих навчальних закладах є гармонійно розвинена, високоосвічена, національно сві-

дома людина, що наділена високими духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, яка є носієм кращих надбань національної, світової та педагогічної культури, здатна до саморозвитку й самовдосконалення.

Цілеспрямоване формування педагогічної культури в студентів магістратури передбачає систематичне й комплексне використання принципів, засобів, форм, методів професійного виховання.

Виховна функція пов'язана також і з формуванням етичної, естетичної, екологічної, економічної, фізичної, деонтологічної культури.

Нормативна функція педагогічної культури передбачає таку побудову навчально-виховного процесу, діяльності й спілкування, яка забезпечує його високу результативність і досягнення мети. Регулювання педагогічної діяльності базується на певних нормах, які встановлюються між учасниками педагогічного процесу (викладачем і студентом). Ці норми знімають суперечності й конфлікти, які виникають у навчально-виховному процесі ВНЗ, дають змогу прийняти необхідне рішення, надають упевненості в правильності дій і вчинків і, отже, сприяють ефективному управлінню навчально-виховним процесом у вищому навчальному закладі.

Нормативна функція має прояв у правовій культурі, культурі поведінки й управлінській культурі.

Інформаційна функція педагогічної культури найбільше пов'язана з усіма її функціональними компонентами, адже кожен з компонентів потребує інформаційного забезпечення. Вона є основою педагогічної наступності різних епох і поколінь. Зрозуміло, що характер педагогічної діяльності поступово ускладнюється: найпростіші практичні вміння та навички трансформуються в систематизовану абстрактну інформацію, втілену у вигляді знань, теорій, принципів поведінки та діяльності [2].

Цінності педагогічної культури накопичуються й зберігаються у вигляді рукописів, книг, електронних пристроїв, норм народної педагогіки тощо. Зі збільшенням інформаційних потоків зростає необхідність їх розрізняти та впроваджувати, а це, передовсім, потребує від майбутніх педагогів певної інформаційної культури. Впровадження в навчальний процес ВНЗ електронно-обчислювальної техніки, комп'ютеризація педагогічного процесу, активне поповнення банку інформаційних даних з педагогіки розширює й збагачує інформаційну культуру викладача.

Педагогічна культура майбутнього викладача буде зростати пропорційно до накопичення ним обсягу інформації й оперативного користування нею. Таким чином, інформаційна функція є основою моніторингової, інноваційної, діагностичної й комп'ютерної культури.

Творча функція педагогічної культури спрямована на формування педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи на основі педагогічної творчості. Формування творчої особистості майбутнього викладача ВНЗ передбачає не тільки всебічний і гармонійний розвиток здібностей, а й розвиток певних мотивів та рис характеру, які мають вирішальне значення для успішної професійної діяльності. Цінними, на наш погляд, є

розроблені В. Кан-Каликом та М. Нікандровим такі показники творчої діяльності: усвідомлення себе як творця у педагогічному процесі; усвідомлення сутності, значення та завдань власної педагогічної діяльності, її мети; розуміння студента як особистості в педагогічному процесі; усвідомлення своєї власної творчої індивідуальності [3].

Крім того, ми використовуємо концептуальний підхід Т. Сущенко, за яким готовність майбутнього педагога до педагогічної творчості зумовлена: високою професійною компетентністю; володінням своєю власною авторською методикою й своїм досвідом; сміливістю думки та свіжістю погляду на педагогічні явища; внутрішньою духовною потребою перетворень; умінням прогнозувати нові педагогічні ідеї [5, с. 125].

Захисна функція педагогічної культури забезпечує зняття напруження і стресів у процесі діяльності, відпочинок та організацію дозвілля майбутнього викладача на основі засвоєних умінь психотехніки. Вона виявляється в культурі дозвілля.

Висновки. Таким чином, спираючись на культурологічні дослідження та враховуючи специфіку діяльності викладача вищого навчального закладу, різноманітність його відносин і спілкування, визначено структурні та функціональні компоненти педагогічної культури, які тісно взаємодіють і утворюють цілісну динамічну систему педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи.

Література

1. Бондар В. Технологізація підготовки фахівців в умовах запровадження державних стандартів освіти / Володимир Бондар // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8. – № 2. – С. 86–90.
2. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / И.Ф. Исаев. – М. : Академия, 2002. – 208 с.
3. Кан-Калик В.А. Педагогическое творчество / В.А. Кан-Калик, Н.Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
4. Педагогічна майстерність : підручник для вищих пед. навч. закладів / І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 350 с.
5. Сущенко Т.И. Основы внешкольной педагогики : пособ. для классных руководителей, педагогов внешкольных учреждений / Т.И. Сущенко. – Минск : Бел. наука, 2000. – 221 с.

ШЕЛЕМАХА А.А.

МОТИВАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЯК КОМПОНЕНТ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ УСТАНОВИ

Спостереження, бесіди з педагогами та фахівцями, батьками вихованців вказують, що частина педагогів не утруднюють себе скрупульозним виконанням своїх обов'язків та вказівок адміністрації дошкільного навчального закладу, що негативно впливає на якість навчально-виховного про-